

Муаллиф:

29.09.2023 14:46 - Янгиланди 29.09.2023 14:52

1949 йил ўрталарига келиб, Хитой коммунистларининг фукаролар урушидаги куролли галабаси билан СССРнинг позицияси ўзгарди. Москва Буюк Британия ва АКШ таъсири остида Шинжонда Исломий давлат яратилишидан кўркарди. Бундан ҳам олдин, СССР босими остида ШТР рахбарияти ХКПнинг барча рахбарлари сингари, мустакил Шинжонга карши бўлган ва факат унинг автономиясига йўл қўйиш мумкин деб ҳисоблаган Мао Цзедун билан келишувга келишга мажбур бўлган. Шунга карамай, суверен Шаркий Туркистонни химоя қилган сиёсий кучлар ўз таъсирини саклаб қолишганди.

Музокаралар давомида қўшма дастурни муҳокама қилиш ва қабул қилиш учун Шинжондан сиёсий маслаҳат Кенгаши йигилишига делегация юборишга қарор қилинди. 1949 йил 27 августда Гулжадан Пекин конференцияда иштирок этиш учун Олмаотага йўл олган ШТР собик президенти, коалиция ҳукумати раисининг ўринбосари Аҳмаджон Косимий бошчилигидаги Шинжон делегацияси Иркутск яқинида ИЛ-12 самолётида авиациалокатда ҳалок бўлди.

Самолёт ҳалокати 1949 йил август ойининг охирида, ШТР делегацияси Олмаота, Красноярск, Чита орқали Пекинга кетаётган йўлда содир бўлган. Делегация таркибида ҳукумат раҳбари Аҳмаджон Косимий (уйғур), Мудофаа вазири И. Монуев (Мунуров, қирғиз), унинг бош ўринбосари Далелхон Сугурбоев (қозоқ, Мўғулистоннинг Баян-Улга аймагида туғилган), бош вазир ўринбосари Абдукарим Аббосов (уйғур) ва бошқалар бор эди.

Бугунги кунга қадар қўплаб манбаларда фалокатнинг турли ҳолатлари ва жойлари кўрсатилган, бу эса ШТР рахбарларининг ўлими атрофида ҳар хил миш-мишларни келтириб чиқаради. "Фалокат Олмаота яқинида содир бўлди", "Гоби шаҳрида самолёт кулади", "бу махсус хизматларнинг диверсияси эди", "самолёт ҳалокатини уюштирилган" ва ҳоказо.

Самолёт ҳалокатидан кейин ШТР ҳукуматини бошқарган, ҳалокат қурбонларининг ҳамқасби Сайфуддин Азизийнинг хотиралари муҳим манба ҳисобланади. 1949 йил сентябрь ойининг бошида у ҳудди шу йўналишда ШТРнинг янги делегацияси бошида Пекинга ўқиб кетди.

Иркутскда унга авария ҳолатлари ҳақида маълумот берилди:

Муаллиф:

29.09.2023 14:46 - Янгиланди 29.09.2023 14:52

«...делегация учаётган самолёт уч кун Иркутскда бўлди; учинчи куни, об-хаво яхшиланганида, у осмонга кўтарилди, лекин кучли бўрон туфайли Байкал кўли устида керакли баландликка эриша олмади ва аэродромга қайтиш хақида буйрук олди. Самолёт бурила бошлади, 60 градусга бурилди ва тўсатдан у билан алоқа узилди. Кидирув самолётлари тахмин килинган фалокат жойига учиб кетишди ва чуқур даралардан бирида дарахтлар қуйиб кетган бир жойни топишди. Москванинг буйруги билан ушбу ҳудудга алпинистларнинг кидирув гуруҳи юборилди, улар бир ҳафта давомида самолёт кулаган жойга етиб боришга ҳаракат қилишди, аммо муваффақиятсиз... Сайфуддиннинг эслашича, улар бу ҳудуд устидан учиб ўтаётганда у ҳалокат рўй берган жойни бинокль орқали кузатади ва "самолёт колдикларидан анча масофада ётган жасадларни" кўради» «Ил-12 самолёти (борт рақами СССР-Л1844). Халқаро хаво хизматларининг 29-авиаотряди экипажи 24 августда (1949 йил) Олмаотадан Читага махсус рейс билан парвоз қилди. Бортда 9 йўловчи бор эди. Шу куни самолёт Красноярскка Москва вақти билан 12:58 да етиб келди ва ... тунни ўтказиш учун қолдирилди. 25 август куни эрталаб... учиш Москва вақти билан 02:25 да амалга оширилди. ... 04:45 да самолёт Иркутск устидан учиб ўтди. ... Соат 05:12 да Иркутск аэропортига бортдан шошилинч ёки ҳалокат ҳақида хабарсиз қўнғирок қилишди, аммо ўша пайтда бошқа самолёт билан алоқада бўлганлиги сабабли экипаждан алоқа учун бир дақиқа кутиш сўралган. Кейинчалик, соат 05:15 дан бошлаб экипаж қўнғирокларга жавоб бермади ва бошқа аэропортлар билан алоқа қилмади.

Самолёт 29 август куни соат 07:30 да ҳаводан Кабаня тоғининг шарқий ён бағрида (1479 м) 1350-1400 м баландликда топилган. Ҳалокат охириги алоқадан 1-2 дақиқа ўтиб, Кабанск шаҳридан 31 км жанубда содир бўлган 31 км жанубда содир бўлган (Бурят-Мўғул Автоном Совет Социалистик Республикаси).

Комиссиянинг аниқлашича, самолёт Кабаня дарёси водийсида 1200 м баландликда бўлиб, 10-15 ° кийшайиб ўнгга бурилишга уриниб, ўнг канот консоли билан арча дарахти учидан 3 метр пастрокдаги новдаларига тегиб, бир вақтнинг ўзида чап томони билан, биринчисидан 24 м масофада бошқа арча тепасини кесиб ташлаган. ... 414 м баландликка ағдарилган ҳолатда учиб ўтиб, у фюзелажнинг олд қисми, ўнг двигател ва ўнг консол билан тошларга урилди. Зарба натижасида самолёт бутунлай вайрон бўлган ва ёниб кетган... Барча йўловчилар ва экипаж аъзолари, суд-тиббий экспертиза натижаларига кўра, фалокат вақтида ҳалок бўлган.

"Комиссия ҳулосасига кўра, моддий қисм яхши ҳолатда бўлган. Самолётнинг белгиланган бир парвоз сатҳи 2400 м дан 1200 м гача тушиши сабабини аниқлашнинг иложи бўлмади". 2013 йил ёзида «Информ-Полис» ҳафталик газета журналистлари билан биргаликда Кабаня тоғининг зич игнабаргли ўрмон билан қопланган кенг текис чўққисига ташриф буюрилди. Юмшок шарқий ёнбағир ўнлаб квадрат километрга чўзилган, шунинг учун аниқроқ координаталарни билмасдан, 64 йил олдин кулаган кичик самолётнинг қолдикларини бир неча соат ичида топиш имконсиз бўлиб қолди...

«Информ-Полис» газетаси ходимлари Кабаняда самолёт қолдикларини қўрган овчи Ю.Морозовни кидириб топдилар:

"Бу самолётни устозим, кейинчалик машҳур овчига айланган овчи Ганя Ягодин топди. У ва унинг акаси Тимофей самолётни 1949 йилдаги ҳалокатдан сўнг дарҳол топдилар. У менга бу қандайдир Хитой самолёти эканлигини айтди".

Овчининг сўзларига кўра, самолёт атрофида турли нарсалар: қиммат қилмислар, тилла соатлар ва бошқалар сочилиб ётарди... Кейин, Морозовнинг сўзларига кўра, овчилар бу

Муаллиф:

29.09.2023 14:46 - Янгиланди 29.09.2023 14:52

топилма хакида расмийларга хабар килишган. Дархол бир гуруҳ аскарлар етиб келишган.

"Кабанья дарёси бўйлаб бу йўлни айнан улар очишган, - деди овчи. - Улар отда келиб, самолётда учганлар жасадларини чарм копларда олиб келишди. Аскарлар буйруқ асосида ҳамма нарсалари самолёт ёнига тўплаб, ўша ерда ёкиб юборишди. - Мен ўша самолётнинг фюзеляжини ўзим кўрганман, у тоғнинг этагида ётарди. У жой деярли теп-текис ер эди. Самолётдан факат думи ва канотининг бир қисми қолган эди. Хайратланарли даражада яхши сакланган. Факат самолётдан ёкилги тўқилган жойда бошқа ўт ўсиб чиқмади.

Морозов айтгандек, бу йиллар давомида самолётни факат бир нечта одам кўрган. У ерлар бориш қийин бўлган жойлар, боткокликлар, одам қаби баланд ўтлар, яна хайвонлар бор». (Информ-Полис, 2013 йил июл).

Мақолалардан сўнг ушбу самолёт ҳалокати хакида билган одамлар топилди. Тўғри, илгари ҳеч қим Шаркий Туркия Республикаси раҳбарияти бортда бўлганини эшитмаган, улар бу қандайдир Хитой самолети эканлигини биларди.

«Байкальские огни» газетаси гувоҳларнинг ҳикояларини нашр етди. "...Кабанский А. С. Седунов ўз хотиралари билан ўртоқлашди. 1949 йил сентябр ойида у 18 ёшда эди, қолхозда ишларди. Муддатли ҳарбий хизматчи сифатида уни ҳарбий хизматга қақаришди. Бошқа қақирувчилар билан биргаликда у қолхоздан от олиб, Елань шаҳридаги қидирув-қутқарув ўтади штабига етиб келди.

"Қатта қутиларни отларда тоғларга олиб кетишди, улар ичида нима борлигини билишмасди. Янги босиб ўтилган йўл бўйлаб йўл қун бўйи юриш давом ётарди. Ҳар бир километрда қуролланган аскарлар турарди. Кабанья тоғига етмасдан олдин улар юқларни туширишиб, қамбилда олиб келинган жасадлар, яъни "юк-200"ни қабул қилишарди. Уларнинг орасида "руслар" ҳам, "хитойлар" ҳам бор эди. Баъзан улар том маънода қислаб териб қикишган. Қастда уларни Студебекерсга ортиб, Улан-Удега олиб кетишган. Ҳарбийлар қақирилувчилар олдида ортиқча гапларни айтмасди"».

Елань шаҳрида яшовчи О.Н.Гишка батафсил айтиб берди:

"Ушбу сурат 1984 йилда фалокат жойида менинг фотоаппаратим билан олинган. Мен узок вақтдан бери у ерга боришни хоҳлардим. Биринчи навбатда Илья Ефимович Залуцкийнинг ҳикояларига эътибор қаратганман. Бу ерларни у жуда яхши биларди. ...Об-хаво борасида бизга омад қулиб қокди, қундузи биз Кабанья тоғининг чўққисига қикдик. Самолёт тошлар уюмига қориб урилган - буни расмда қўриш мумкин, у бутунлай қарчаланиб ва ёниб кетган. Тахминан 300 метр радиусда самолет бўлақлари ва қарчаларини; қаноти фюзелаждан 200 метр нарида ётарди..."

Тайгани яхши билган уруш қатнашчиларидан бири, И.Е. Залуцкий қидирув гуруҳини самолётга олиб қорган. У менга самолётнинг ўзига яқинлашишига руҳсат берилмаганини айтди, у ерга факат бир нечта офицерлар қорган. Бирок, у қизик бир нарсани қўришга муваффақ бўлди: учувчилардан бирининг жасади самолётдан беш метрча узокликда ётган, қилофи очилган, ёнида еса тўппонча ётарди...

Ҳарбийлар олиб қика олмаган ҳамма нарсани, шу жумладан радиостанция ва навигация усқуналарини қарчалаб ташладилар ва ёкиб юбордилар. Ҳаммаси аниқ ташқил ётилган. Операцияни Москвадан қелган полковник бошқарган, у оддий армия қобити эмаслиги аниқ эди. Штаб Еланский қолхозининг идорасида жойлашган эди. Қексаларнинг айтишича, у яхши қўриқланарди, Москва билан бевосита алоқа бор эди. Ньюки ва Елань ўртасидаги майдонга доимий равишда самолет қелиб қўнарди. Елань ҳарбий

Муаллиф:

29.09.2023 14:46 - Янгиланди 29.09.2023 14:52

хизматчилар билан тўлиб кетганди. Улар жуда кўп иш қилдилар – йўл очиб, кўприклар қурдилар. Качуг устидаги кўприк узок вақт давомида одамларга хизмат қилган, у "Аскарлар кўприги" деб ном олганди... "

Маълум бўлишича, жасадлар фалокат жойидан 1949 йил сентябрида олиб кетилган, аммо 1950 йилнинг март ойида, Совет-Хитой дўстлик шартномаси имзолангандан кейингина қариндошларига берилган. 1949 йил кузида Шаркий Туркистон Республикаси ХХР таркибига қирди ва тез орада бутунлай тугатилди.

Батожаб Раднаев мақоласи асосида

Абу Мукслим тайёрлади